

знання і культури. Показана необхідність створення поліметричного аналізу як системи оптимальної формалізації монадології з урахуванням розвитку сучасної науки. Обсуджується цілесобразність розвитку і застосування системних підходів в сучасній науці і культурі.

Ключевые слова: монадологія, поліметричний аналіз, ритуально-міфологічні схеми, оптимальність, синтез, уніфікація.

P.Trokhimchuck, PhD, Assoc. Prof.

Lesya Ukrayinka East European University, Lutsk

MONADOLOGY AND POLYMETRICAL ANALYSIS AS OPTIMAL SYSTEMS OF REPRESENTATION OF KNOWLEDGE AND CULTURE

Problems of creation and basic concepts of monadology and polymetric analysis are analyzed as optimal presentation of knowledge and culture. The necessity of creation polymetric analysis as system of optimal formalization of monadology is shown. The appropriateness of the development and the application of system concepts in modern science and culture is discussed.

Key words: monadology, polymetric analysis, ritual-mythological diagrams, optimality, synthesis, unification.

УДК 821.112.2 – 3

Н. Пірогова, аспірантка

ДНУ імені Олеся Гончара, Дніпропетровськ

ІДЕЯ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ У ТВОРЧОСТІ Г. ГЕССЕ

Розглядається проблемний зміст художньо-філософської концепції онтологічної єдності у творчості німецького письменника. Аналізуються основні структурні складові даної концепції та особливості їх художнього втілення у прозових творах письменника.

Ключові слова: онтологічна єдність, полярні опозиції, вічність, Безсмертні.

У даній статті запропонований аналіз прозової творчості Г. Гессе, передовсім його філософських творів «Сідхартха», «Степовий вовк», «Деміан», «Нарцис та Гольдмунд». Новизна застосованого ракурсу полягає в концептуалізації проблемного кола ідей єдності, надзвичайно важливих для естетично-філософської позиції письменника і центральних для художнього світу більшості його романів і оповідань. Подібний підхід до творчості видатного прозаїка та поета, досить докладно і уважно аналізованої передовсім зарубіжною германісткою, наскільки відомо, у вітчизняній науці ще не здійснювався.

Ключовим мотивом крізь усе життя та творчість Г. Гессе проходить послідовне, а інколи відчайдушне намагання як самого автора, так і майже кожного з його героїв ви-

© Н. Пірогова, 2014

рватися з тенет цивілізаційної обумовленості, з'єднати два протилежні полюси світобудови та подолати будь-який дуалізм, нав'язаний протиприродним диктатом західної культури та цивілізації. Відтак в основі філософії письменника – ідея надособистісної, надрелігійної, позачасової та позапросторової єдності (Einheit) усіх сфер людського та космічного буття.

Шукання сутнісної ідентичності всесвіту породжують зацікавленість Гесе східними релігійно-філософськими вченнями, в основі яких лежить ідея неподільності протилежностей, що доповнюють і вдосконалюють одна одну, створюючи органічну довершеність виважених опозицій, та ідея вічного переродження і циклічного руху в гармонії з певними фазами розвитку природи. Про таку глибинну зосередженість духовного знання стародавнього Сходу на ідеї метафізичної єдності полярних опозицій свідчать сакральні східні релігійні символи: *мандала*, що в індуїстській та буддистській традиціях символізує всесвіт і довершеність. Мандала також ідентифікувалася Карлом Густавом Юнгом як архетипічний символ людської досконалості, нині вона використовується в психотерапії як засіб досягнення повноти розуміння власного «я»; даоський символ *інь-ян*, що зображає єдність і взаємозв'язок протилежних начал – сонячного й земного, чоловічого й жіночого, світлого й темного; буддистське *колесо сансари* як символ народжень і смертей та причинно-наслідкових зв'язків, де уявлення про циклічність перероджень протиставляється лінійності й векторній спрямованості християнського світосприйняття; священний індуїстський звук та символ *ОМ (АУМ)* – первісна мантра, першозвук, вібрації якого дали початок Всесвіту, символ божественної тріади Брахми, Вішну та Шиви, трьох стихій (вогонь, вода, повітря) та трьох складових буття – Народження, Підтримання та Руїнації.

На нашу думку, в структурному плані єдності за Гесе можна умовно виділити 3 складових сфери:

1. *Єдність протилежностей або подолання полярних опозицій.* У своїх творах «Деміан», «Нарцис та Гольдмунд», «Сіддхартха», «Степовий вовк», «Останнє літо Клінгзора» Гесе досліджує численні різновиди проблемної та болісної роздвоєності людської душі: людина – вовк, тілесне – духовне, митець – філістер, чоловік – жінка, час – вічність, життя – смерть, біль – насолода, добро – зло, тощо, постулюючи необхідність відкинути ілюзію однорідності людської сутності й визнати усю палітру виявів природи людини від найбільш духовних і піднесених, як мистецтво чи милосердя, до низьких, табуйованих або таких, що взагалі заперечуються чи зневажаються суспільством. У вузькому розумінні подібна позація означає примирення з усіма можливими відтінками власних настроїв і потребує інтеграції темних або сумнівних сторін власного «я» у цілісну особистість. Метафорично такий акт духовної ініціації зображений у романі «Степовий вовк» в епізоді з магічним дзеркалом, що віддзеркалює тисячі маленьких Гаррі Галлерів, руйнуючи уявлення героя про лише дві сторони власного ества – людину та вовка. В більш широкому розумінні духовна ініціація означає вихід за межі власної особистості й усвідомлення своєї приналежності до всеєдності, всеосяжності та незнищенності власної духовної природи. Цим шляхом пройшли Будда, Ісус, всі визначні духовні вчителі та кожна істинно духовна людина: «Повернутися до всесвіту, подолати болісну відособленість, стати Богом означає: настільки розширити власну душу, щоб вона здатна була обійняти весь всесвіт» [1: 72].

Інші герої Гессе проходять кожен свій індивідуальний шлях духовного становлення, кожного разу конфронтуючи з певним аспектом дуальності світів – всередині та зовні людини. Так, герой оповідання «Деміан» Еміль Сенклер знаходить примирення добра і зла, світла і темряви, святого та грішного в особі бога Абракаса, символічне призначення якого – поєднати у собі божественне й диявольське: «Блаженство і страх, чоловік і жінка, святе й огидне, нерозривно слетені, глибока провина й найтендітніша невинність – таким було моє уявлення про любов. І таким був Абракас» [2: 90]. Гольдмунд, скульптор, що зазнав суворого виховання у монастирі, намагається відтворити в невлвовимому образі Праматері Єви єдність тілесного і духовного, життя та смерті, болю та насолоди, страждання та блаженства. За його задумом Матір-Єва має стати взірцем тієї незбагненої двоїстості, яка криється в будь-якому справжньому витворі мистецтва. Як неупереджена природа, вона дає, і вона забирає: «Життя і смерть – єдині. Матір життя можна називати любов'ю чи пристрастю, але так само можна назвати її могилою і гниттям... вона – джерело щастя і вона ж – джерело смерті, вона народжує вічно, і вона вічно вбиває...» [3: 166].

2. *Просторово-часова єдність: вічність, Безсмертні, пробуджені, духовний часо-простір.* Бажана позачасова єдність метафорично втілена в оповіданні «Паломництво в країну Сходу» („Die Morgenlandfahrt”), героями якої постають як сам автор і його дружина, так і реальні історичні особистості (Моцарт, Новаліс, Платон, Лао-Цзи), вигадані персонажі (Лео) та символічно-міфологічні герої книг Гессе (Васудева, старий перевізник з роману «Сіддхартха», художник Клінгзор з оповідання «Останнє літо Клінгзора»). Разом члени таємного Ордену подорожують у просторі та часі у пошуках трансцендентної Країни Сходу – уособлення «Батьківщини душі», містичного місця, де не існує трагічної відірваності душі від її божественного першоджерела: «...наш Схід був не просто країною, не чимось географічним; то була Батьківщина і юність душі, то було Всюди і Ніде, злиття усіх часів» [4: 28].

Вона також знайома Безсмертним – за Гессе тим вищим істотам, хто пізнав ілюзорність лінійного часу і перетнув його межі, опинившись у Вічності. Вічність письменник розуміє як звільнення «я» від Часу, його своєрідне повернення до невинності, його перетворення на простір. Простір цей являє собою духовно піднесений вакуум, позбавлений будь-яких проявів земних пристрастей, прохолодний, кристальний, променистий, зоряний, сповнений неминущої безумовної бадьорості. Пізнання трансцендентного п'ятого виміру – вічності – у Гессе нерозривно пов'язано з метафорами світла та сміху/посмішки. Саме сміх є невід'ємним атрибутом Безсмертних. В романі «Степовий вовк» потойбічний сміх Гете й Моцарта – одне з центральних символічних уявлень роману: «Він був безпричинним, цей сміх, був самим світлом, самою ясністю, тим єдиним, що залишається, коли хтось пройшов крізь усі людські страждання, пороки, омани, пристрасті та непорозуміння й пробився у вічність, у всесвіт» [1: 165]. За Гессе, всі земні страждання спричинені гіпертрофовано серйозним ставленням людини до часу та власного «я». Безсмертні ж не визнають серйозності, адже у вічності часу не існує, як не існує і «я», «вічність – то лише мить, якої якраз достатньо для жарту» [1: 107].

Однією сходинкою нижче Безсмертних в ієрархії Гессе перебувають пробуджені – герої повісті «Сіддхартха» Гаутама Будда, Васудева, а наприкінці твору і сам Сіддхартха. Їх, що досягли нірвани, письменник називає «променистими» або «осяйними» („die Strahlenden“). На відміну від Безсмертних, пробуджені все ще перебувають у земному

світі, однак вже володіють містичним одкровенням єдності, не протистоять одвічному потоку буття, сповнені співчуття – «співрадість» й «співболу» – до всього живого. Відповідно до цього художній світ повісті будується за допомогою більш м'яких, «теплих» епітетів та метафор. Так, незбагненному потойбічному сміху Безсмертних передують «тепла», «квітуча», «м'яка» усмішка пробуджених. Кожен палець на руці Будди «м'яко дишає нев'ягучим спокоєм, невгасимим світлом, недоторканою вмиротвореністю» [5: 28]. Також і старий перевізник Васудева тихо всміхається кудись всередину себе, а обличчя Сіддхартхи запалюється посмішкою в ту саму мить, коли і йому відкривається сакральне знання єдності. У своїх нотатках «Тези до лекції про індійську культуру і поезію» (1922) Гессе детальніше описує сутність цього найвищого знання з психологічної точки зору на прикладі буддизму: «Духовні вправи, медитація поступово, крок за кроком ведуть до кінцевої мети – усвідомлення. Воно полягає в тому, що «я» виявляється оманом, і далі на місце я-свідомості приходить все-свідомість, звільнена душа повертається з відчуження до все-світу (нірвани)» [6: 40]. Отже, посмішка є свого роду отвором, кризь який внутрішній спокій і вмиротворення пробудженого спрямовуються назовні. Переживши таїнство звільнення від омани власного «я», пробуджений починає всміхатися всім тілом, не тільки губами, але й очами, усім обличчям, та навіть зморшками. В повісті «Сіддхартха» символічним вираженням єдності постає першозвук ОМ, що у ведичній традиції є звуком Сонця та світла.

3. *Ізоморфізм релігійних учень*. Література як одна з фундаментальних сфер духовної діяльності людини, на думку Гессе, володіє здатністю зображати світ як ціле, уникаючи будь-якої роздвоєності. В скарбниці світової культури збережені відкриття, мудрість і прагнення усіх епох і народів. Розглянуті як система, вони унаочнюють ізоморфізм буття, адже «усі ці сотні тисяч голосів прагнуть до однієї мети, різними іменами кличуть тих самих богів, проголошують однакові бажання, страждають однаковим стражданням» [7: 85]. Тож ціль усієї світової літератури і своє власне призначення як письменника Гессе вбачав у тому, щоб змалювати людину, яка була б «вичарована з тисячі суперечливих рис в одну досконалу єдність» [7: 85].

Вивчаючи та порівнюючи світові релігії, письменник дійшов висновку, що усі визначні духовні вчення у серці своєму навчають тому самому. Це відкриття Гессе в тій чи іншій формі набуває поетичного втілення майже в усіх його творах після «Деміана». Описаний ним шлях духовного становлення особистості є шляхом людини, що прагне до зцілення, долаючи кордони релігії. У творі «Дещо з теології» Гессе зазначає, що кожен християнин, що має справжній духовний досвід, знаходить ті ж самі одкровення в апостола Павла, Лютера та св. Ігнатія Богоносця. А кожен християнин, який ще на крок наблизився до серця віри і вийшов за межі суто християнської традиції, безпомилково впізнає усі ознаки фундаментальних духовних переживань, виражених, щоправда, іншою образною мовою, і в віруючих інших релігій. Те ж саме стосується, на думку Гессе, і вчень усіх великих мудреців та релігійних лідерів. Вже у знаменному 1917 році у нотатках «Різдво» читаємо: «Вчення Ісуса та вчення Лао Цзи, вчення Вед та вчення Гете ідентичні там, де йдеться про споконвічно людське. Існує тільки одне вчення. Існує тільки одна релігія. Існує тільки одне щастя. Тисячі форм, тисячі провісників, та лише один заклик, один голос. Голос Божий лунає не з вершини Сінаю і не з Біблії, сутність Любові, Краси, Святості не походить ні з християнства, ні з Античності, ні від Гете чи

Толстого – вона прихована в тобі, в тобі й мені, в кожному з нас. Це древня, єдина й непорушна одвічна мудрість. Це вчення про “Царство Небесне“, яке ми маємо всередині себе» [6: 39]. Як бачимо, Гессе постійно підкреслює, що усі світові релігії й великі духовні вчення не тільки описують однаковий шлях до зцілення, а й мають однакову мету. Цю мету він умовно позначає християнською метафорою внутрішнього «Царства Небесного» (Himmelsreich). В есе «Війна та мир» (1918) Гессе описує деякі результати такого трансрелігійного духовного досвіду, підкреслюючи, що кожен, хто володіє найвищим знанням (як Ісус, Лао Цзи, Будда або Платон), перетинає поріг, за яким розпочинаються дива, припиняються війни і ворожнеча. «Про це можна прочитати в Новому Заповіті і Розмовах Будди. Це можна також висміяти і назвати блазенством. Але тому, хто пізнав це, ворог стає братом, смерть – народженням, ганьба – почесною, нещастя – долею. Все на землі має два обличчя...» [6: 40].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hesse H. Der Steppenwolf. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2000. – 230 S.
2. Hesse H. Demian. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. – 154 S.
3. Hesse H. Narziß und Goldmund. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. – 304 S.
4. Hesse H. Die Morgenlandfahrt. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1982. – 102 S.
5. Hesse H. Siddhartha. Eine indische Dichtung. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. – 121 S.
6. Baumann G. Archetypischer Heilsweg. Hermann Hesse, C. G. Jung und die Weltreligionen. – Rheinfelden: Schäuble Verlag, 1990. – 110 S.
7. Hesse H. Eine Bibliothek der Weltliteratur. Mit den Aufsätzen „Magie des Buches“ und „Lieblingslektüre“. – Zürich: Werner Classen Verlag, 1946. – 95 S.

Стаття надійшла до редакції 15.09.14

Н.А. Пирогова, аспірантка

ДНУ імені Олеса Гончара, Днепропетровск

ИДЕЯ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОГО ЕДИНСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ Г. ГЕССЕ

Рассматривается проблемное содержание художественно-философской концепции онтологического единства в творчестве немецкого писателя. Анализируются основные структурные составляющие данной концепции и особенности их художественного воплощения в прозаических произведениях писателя.

Ключевые слова: онтологическое единство, полярные оппозиции, вечность, Бессмертные.

ONTOLOGICAL UNITY IN THE CREATIVE WORKS BY H. HESSE

The problematic content of artistic-philosophical conception of the ontological unity in literary work of German writer is treated. The article also offers the analysis of the main structural components of the given conception and the peculiarities of its artistic realization in prose works of the writer.

Key words: ontological unity, polar opposites, eternity, the Immortals.